

MAREK WYSOCKI

Politechnika Gdańska

**KSZTAŁTOWANIE PRZESTRZENI
UCZELNI I MIASTA DOSTĘPNEJ
OSOBOM NIEPEŁNOSPRAWNYM I STARSZYM
(DZIAŁANIA WYDZIAŁU ARCHITEKTURY
POLITECHNIKI GDAŃSKIEJ)**

Abstract: The Formation of University and City Space as Accessible for Disabled Persons and Older People – the Action of Faculty of Architecture of Gdańsk University of Technology. The article discusses features which should characterize a space of a university friendly to the physically disabled people. If we want a university to play its social role properly, we should create its educational space in a way which will make it a model of a space friendly to people suffering from different kinds of physical and sensory disabilities. It is necessary to adjust educational space and curriculums to their needs. The educational programme *Public space designing* implemented at the Architecture Department of Gdansk's University of Technology initiates universal designing rules, which will help to create spaces of social integration. It is my belief that adjusting educational objects to the needs of the disabled will result in an increased number of the disabled students. It will also help to ensure an educational continuity in which most experienced elderly lecturers will not be forced to stop teaching because of their deteriorating physical condition paired with spatial limitations.

Wstęp

Uczelnia wyższa jest miejscem nie tylko zdobywania wiedzy przydatnej w późniejszej pracy zawodowej, ale także miejscem kształtowania poglądów społecznych, otwartości na trendy współczesnego świata oraz integracji różnych środowisk. To na terenie uczelni następuje przekaz doświadczeń między nauczycielem i studentem, dlatego zarówno sama przestrzeń, jak i programy edukacyjne powinny być przyjazne wymianie tych doświadczeń, których celem powinien być rozwój cywilizacyjny zarówno w ujęciu globalnym, jak i lokalnym. Nauka i edukacja jest dobrem ogólnym, którego powszechność powinna obejmować, jak najszerszą rzeszę ludzi. Dostępność do edukacji jest warunkiem rozwoju cywilizacyjnego całego świata i poszczególnych narodów, dlatego

też bardzo ważnym aspektem jest maksymalne wykorzystanie wiedzy i doświadczeń jednostek oraz całych społeczności lokalnych. Budowanie potencjału gospodarczego i intelektualnego współczesnego świata to konieczność wykorzystania umiejętności wszystkich ludzi, bez względu na ich statut społeczny, poglądy polityczne czy ograniczenia fizyczne, a miejscem budowania tego potencjału powinny być uczelnie wyższe.

1. Przestrzeń nauki elementem integracji społecznej

Społeczność akademicką tworzą jednostki, które są reprezentantami lokalnych populacji. W Polsce dostępność do edukacji jest zagwarantowana konstytucyjnie, ale liczba studentów niepełnosprawnych na uczelniach wyższych odbiega znacznie od procentowego udziału osób niepełnosprawnych w ogólnej liczbie obywateli¹. Przyczyny tego zjawiska należy poszukiwać w programach kształcenia osób niepełnosprawnych na różnych poziomach edukacji, w uwarunkowaniach prawnych, organizacyjnych i finansowych oraz w dostosowaniu środowiska zewnętrznego do różnych potrzeb osób niepełnosprawnych. Rola uczelni wyższych, jaką odgrywają one w dostępie do edukacji jest znaczna. Bariery przestrzenne występujące w obiektach dydaktycznych uczelni ograniczają dostęp do edukacji wielu osobom niepełnosprawnym. Wiele kierunków kształcenia nie ma oferty edukacyjnej dla tej grupy osób. W większości decydenci kształtowania środowiska edukacji mają świadomość problemu, ale wiedza o sposobie wdrażania nowych technik edukacyjnych i projektowania przestrzeni przyjaznej osobom niepełnosprawnym i starszym jest ograniczona. Idea uczelni dostępnej, przyjaznej wszystkim bez względu na indywidualne ograniczenia ruchowe czy poznawcze powinna obejmować zagadnienia edukacji społecznej, w tym szczególnie integracji i przeciwdziałania dyskryminacji oraz zagadnienia związane z „Projektowaniem dla Wszystkich” (ang. *Design for all*). Koniecznością jest więc, aby obiekty i przestrzeń uczelni była przystosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych i starszych, oraz aby stała się miejscem promowania integracji społecznej.

Od 2004 r. w miastach woj. pomorskiego organizowane są, przez Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, warsztaty studenckie *Miasta bez barier*, które są elementem szerszego programu edukacyjnego *Projektowanie Przestrzeni Wspólnej*. Program edukacyjny składa się z zajęć warsztatowych dla studentów I roku Wydziału Architektury oraz kursu *Projektowanie przestrzeni dostępnej* prowadzonego na 6 semestrze studiów (Wysocki 2004).

¹ W Polsce ok. 5,5 mln obywateli to osoby uznane za niepełnosprawne (14,2% wśród ogółu ludności Polski), w tym 3,8 mln osób ma problemy w poruszaniu się (*Narodowy Spis Powszechny* z 2002 r. (www.stat.gov.pl) natomiast studiuje niecałe 20 tys. studentów niepełnosprawnych na 1,9 mln studentów w Polsce [dane GUS z 2006], co stanowi zaledwie 1% ogółu studentów.

Program edukacyjny *Projektowanie przestrzeni wspólnej* realizowany na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej ma na celu wdrożenie zasad projektowania uniwersalnego uwzględniającego potrzeby wszystkich użytkowników przestrzeni, bez względu na ich sprawność fizyczną i mentalną. Głównym celem programu realizowanego na tym wydziale jest przede wszystkim uwrażliwienie przyszłych architektów oraz lokalnych społeczności na potrzeby osób o niepełnej sprawności fizycznej. Odbiorcami działań są przede wszystkim studenci, ale dzięki realizacji zajęć na terenie miast, odbiorcami stają się również mieszkańcy i władze samorządowe oraz projektanci czynni zawodowo.

Podczas zajęć warsztatowych studenci razem z osobami niepełnosprawnymi sprawdzają dostępność przestrzeni miasta dla potrzeb osób o niepełnej sprawności fizycznej. Poruszają się po centrach miast na wózkach inwalidzkich i w specjalnych goglach, aby w ten sposób poznać przestrzeń z pozycji osoby niepełnosprawnej. Celem tych warsztatów jest przede wszystkim budzenie świadomości wśród młodych ludzi, przyszłych projektantów, którzy będą decydować o kształcie otaczającej nas przestrzeni. Uczestnictwo w warsztatach osób niepełnosprawnych pozwala lepiej poznać potrzeby tej grupy społecznej i realizować program integracyjny. Warsztaty odbywają się w poszczególnych miastach woj. pomorskiego, aby w ten sposób propagować wśród mieszkańców i władz samorządowych idee społeczeństwa obywatelskiego opartego na poszanowaniu praw wszystkich osób bez względu na ich wiek i ograniczenia ruchowe. Po zakończeniu zajęć terenowych organizowana jest publiczna dyskusja, której celem jest wskazanie władzom lokalnym barier przestrzennych, które powodują dyskryminację osób o ograniczonej mobilności w dostępie do usług oraz realizacji swoich praw obywatelskich. Materiał zebrany podczas zajęć warsztatowych przedstawiany jest na wystawach promujących idee *Projektowania dla wszystkich* jako element polityki kształtowania przestrzeni miast i integracji środowisk lokalnych oraz uczelni.

Projektowanie dla wszystkich jest strategią i filozofią, której celem jest zapewnienie wszystkim ludziom równych szans życia i rozwoju w ramach nowoczesnego społeczeństwa (Jansen, Kofoed 2003). To oznacza, że nasze otoczenie przestrzenne, produkty i usługi powinny być tak planowane i projektowane, aby mogły służyć maksymalnej liczbie osób, bez względu na wiek i sprawność fizyczną. Projektowanie z myślą o wszystkich użytkownikach przestrzeni jest koniecznością i wyzwaniem dla współczesnych projektantów.

2. Uwarunkowania przestrzenne dostępności uczelni wyższych

Aby uczelnia mogła rzetelnie odgrywać swoją rolę społeczną wymagane jest, aby jej przestrzeń edukacyjna była wzorcem przestrzeni przyjaznej dla osób o różnych dysfunkcjach ruchowych i poznawczych. Zdobywanie wiedzy przez osoby o różnych

niepełnosprawnościach jest możliwe wtedy, gdy przestrzeń uczelni będzie spełniać wymagania architektury dostępnej, a programy edukacyjne będą dostosowane do możliwości i potrzeb studentów o różnych dysfunkcjach.

Przestrzeń kampusu uczelnianego możemy traktować jako podsystem większego organizmu, jakim jest miasto. Czasami interpretuje się to jako zbudowany przez człowieka ekosystem, gdzie miasto, podobnie jak ekosystem naturalny, stanowi logiczną konstrukcję podsystemów, w której zachodzi współpraca i pobudzanie lub ograniczanie określonych procesów rozwojowych (Bonenberg 2005). W tym ujęciu obszar uczelni jest swoistym podsystemem miasta, któremu przypisana jest określona funkcja. Dzielnica uniwersytecka stanowi często indywidualną, autonomiczną strukturę przestrzeni pełniącą własne zadania dydaktyczno-naukowe o ściśle określonych związkach funkcjonalnych z innymi instytucjami edukacyjnymi, gospodarczymi, a także kulturalnymi. Podobnie jak miasto, kampus uniwersytecki jest organizmem, który istotnie wpływa na rozwój społeczny i gospodarczy lokalnych społeczności. Uświadomienie roli, jaką odgrywa uczelnia we współczesnym świecie, pomaga zrozumieć potrzebę tworzenia wysokiej jakości przestrzeni dydaktycznych.

2.1. Koncentracja przestrzenna

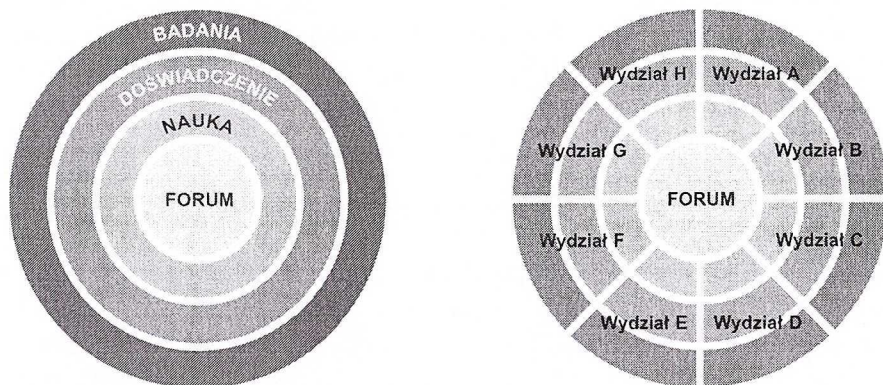
Cechą uczelni dostępnej jest przystosowanie jej przestrzeni do różnorodnych potrzeb osób niepełnosprawnych oraz do możliwości postrzegania i poruszania się w tej przestrzeni. Głównym elementem kształtowania przestrzeni uczelni jest koncentracja wszystkich funkcji uczelni w jednym miejscu, powiązanych ze sobą czytelnym układem komunikacyjnym. Koncentracja obiektów uczelnianych ułatwia przemieszczenie się studentom między obiektami, ale co najważniejsze ułatwia dostęp do budynków o charakterze ogólnouczelnianym, takich jak: biblioteka, obiekty sportowe, laboratoria języków obcych czy kluby studenckie. Koncentracja terytorialna zapewnia lepszą organizację życia akademickiego oraz ekonomiczną gospodarkę czasem studentów i pracowników naukowych. Zapewnia to również efektywniejsze wykorzystanie aparatury i instalacji w pracach badawczych i dydaktycznych. Rozproszenie obiektów uczelnianych jest najbardziej dotkliwe dla osób z ograniczeniami ruchowymi, dlatego budowa dzielnic uniwersyteckich, skupiających wszystkie funkcje uczelniane staje się głównym elementem kształtowania przestrzeni przyjaznej studentom i pracownikom o ograniczonej mobilności.

Najbardziej pożądanym rozwiązaniem jest takie, w którym wszystkie obiekty szkoły są w odległości, którą można pokonać pieszo w ciągu 15 min (Popławski 1982). Pozwala to na poprawę organizacji procesów nauczania i badań naukowych. Koncentracja obiektów ułatwia kontakt między studentami i pracownikami różnych dyscyplin naukowych co sprzyja tworzeniu nowych interdyscyplinarnych kierunków studiów oraz tworzy przestrzeń do integracji całego środowiska akademickiego, w tym również osób niepełnosprawnych.

2.2. Funkcjonalność przestrzeni i budynków

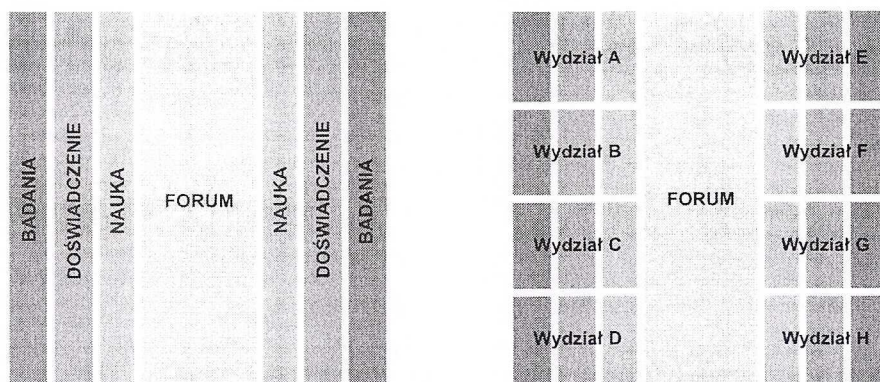
Priorytetem w kształtowaniu terenu uczelni dostępnej dla osób niepełnosprawnych jest czytelna i zrozumiała komunikacja między poszczególnymi obiektami oraz logiczne uporządkowanie funkcjonalne poszczególnych obszarów dydaktycznych, które mogą być lokalizowane w układzie centralnym (ryc. 1) lub w układzie liniowym (ryc. 2).

Miejszem porządkującym układ funkcjonalny obszarów uczelni jest stworzenie forum jako centralnego miejsca spotkań (w układzie centralnym – ryc. 1) lub głównej osi komunikacyjnej (w układzie osiowym – ryc. 2), w której to przestrzeni koncentruje się masowy ruch pieszcy. Przy forum, w pierwszej najbliższej strefie, lokalizowane powinny być najczęściej uczęszczane i ogólnodostępne obiekty, jak rektorat, biblioteka,

Ryc. 1. Zasada kształtowania układu funkcjonalnego uczelni wokół centrum – forum z przestrzenią i obiektami ogólnouczelnianymi

Źródło: Opracowała K. Matuszewska, na podstawie: Popławski (1982).

Ryc. 2. Zasada kształtowania układu funkcjonalnego uczelni wokół głównej osi – forum z przestrzenią i obiektami ogólnouczelnianymi

Źródło: Opracowanie własne.

2.3. Uniwersalność w projektowaniu obiektów uczelni

Projektowanie uniwersalne, które uwzględnia potrzeby, jak najszerzej liczby osób, oparte jest na oczywistej prawdzie, że *jedyną wspólną cechą ludzi jest to, że są różni* (*European Manual...* 1990). Różnorodność jest immanentną cechą człowieka, dlatego też powinnością współczesnych projektantów jest tworzenie przestrzeni i budynków dostępnych osobom z różną mobilnością wynikającą z ich niepełnosprawności, wieku lub czasowych ograniczeń fizycznych.

Przestrzeń pozbawiona barier architektonicznych, przyjazna każdemu człowiekowi jest celem projektowania uniwersalnego, szanującego indywidualność i potrzeby każdego człowieka jako użytkownika przestrzeni. Eliminacja barier to tworzenie jasnego i przejrzystego otoczenia w układzie przestrzennym, które ułatwia w sposób bezpieczny i wygodny poruszanie się każdemu człowiekowi, bez względu na jego sprawność fizyczną i sensoryczną. Wszystkie obiekty uczelni powinny być dostępne dla osób niepełnosprawnych, aby mogli oni korzystać z pełni swoich praw obywatelskich, w tym prawa do powszechnej edukacji. Tworząc przestrzeń bez barier umożliwiamy osobom z ograniczeniami fizycznymi integrację społeczną i możliwość samorealizacji.

Wspieranie programów edukacyjnych dla osób niepełnosprawnych jest wypełnianiem przez uczelnię konstytucyjnego obowiązku dostępu do edukacji. Prawo do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym, m.in. dostęp na edukacji potwierdza uchwalona przez Sejm RP w 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych. Aby te zapisy nabrały większego znaczenia w 2004 r. dziesięć polskich uniwersytetów podpisało Porozumienie „Uniwersytet dla wszystkich”, będące deklaracją propagowania działań na rzecz zwiększania dostępu osób niepełnosprawnych do edukacji (www.unwersytety...). Realizacja tego programu ma zwiększyć szansę na włączenie osób niepełnosprawnych w życie społeczne, co jest zagadnieniem fundamentalnym w nowoczesnym społeczeństwie obywatelskim.

Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej również włącza się w ten nurt działań, które mają zwiększyć dostępność uczelni osobom niepełnosprawnym. Poza realizacją programu edukacyjnego *Projektowanie przestrzeni wspólnej* rozpoczęto w 2007 r. projekt *Politechnika bez barier*. Realizowany jest on przez studentów działających w interdyscyplinarnym kole naukowym *Technika dla człowieka*. Studenci w ramach tego projektu inwentaryzują obszar kampusu Politechniki Gdańskiej pod kątem dostępności dla osób niepełnosprawnych, tworząc mapę dostępności terenu i obiektów uczelni. W drugim etapie projektu zostaną przedstawione koncepcje likwidacji barier przestrzennych oraz zostaną wskazane sposoby organizacji przestrzeni, aby była ona czytelna i dostępna dla osób z dysfunkcjami, zarówno ruchu, jak i wzroku oraz słuchu.

Podsumowanie

Dostosowanie przestrzeni uczelni do potrzeb osób z ograniczeniami fizycznymi ma służyć zwiększeniu liczby studentów niepełnosprawnych oraz zachowaniu

ciągłości edukacyjnej – przekazu wiedzy przez starszych profesorów, którzy przez ograniczenia przestrzenne nie mogą uczestniczyć w życiu społeczności akademickiej. Wielopokoleniowość jest wielkim atutem uczelni, którą należy pielęgnować i chronić po to, aby entuzjazm studentów mógł być wspierany doświadczeniem nauczycieli akademickich.

Na uczelniach należy dążyć do stworzenia przestrzeni przyjaznej integracji społecznej, gdzie każdy może realizować swoje indywidualne potrzeby, bez względu na wiek i niepełnosprawność, gdzie tworzone są wzorce społeczne i przestrzenne, które mają służyć rozwojowi poszczególnych jednostek oraz całych społeczności. Programy edukacyjne i wdrażanie zasad *projektowania dla wszystkich* na uczelniach wyższych ma służyć budowie społeczeństwa obywatelskiego, opartego na poszanowaniu praw wszystkich obywateli, bez względu na ich ograniczenia fizyczne.

Literatura

- Bonenberg W., 2005, *Inspiracje środowiskowe a ryzyko w projektowaniu architektonicznym*, [w:] *Intuicja i architektura. Jubileuszowa sesja naukowa z okazji XXX-lecia kierunku Architektura i Urbanistyka na Politechnice Poznańskiej*, L. Zimowski, K. Borowski (red.). Wyd. Politechniki Poznańskiej, Poznań.
- European Manual for an Accessible Built Environment*, CCPT, Utrecht, 1990, [w:] *Projektowanie uniwersalne – udostępnianie otoczenia osobom niepełnosprawnym*. Wyd. 2, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa.
- Jansen C. L., Kofoed L. B., 2003, *Desing for All*. Projekt badawczy AAoutils, ANLH, Bruksela.
- Karta Praw Osób Niepełnosprawnych z 1 sierpnia 1997 r.* (M.P. z 13.08.1997 r. Nr 50 poz. 475).
- Kuryłowicz E., 2005, *Projektowanie uniwersalne..., op. cit.*
- Popławski B., 1982, *Projektowanie szkół wyższych*. Wyd. Arkady, Warszawa.
- Wysocki M., 2004, *Projektowanie wspólnej przestrzeni*. Architektura i Biznes nr 7-8, Kraków.
- Ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991* (Dz.U. 96.67.329).
- www.stat.gov.pl – marzec 2008, *Narodowy Spis Powszechny 2002*, GUS,
- www.uniwersytetydlawszystkich.pl – marzec 2008.